

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Гридковець Людмили Михайлівни «Психолого-педагогічні чинники родинної детермінації особистісних криз», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Проблема кризового функціонування і становлення особистості інтенсивно почала вивчатися лише з початку ХХІ ст. Однак і сьогодні феномен особистісних криз потребує певного розширення наукового поля розгляду, зокрема, за рахунок визначення ролі трансгенераційних та інтергенераційних впливів, особистісного вибору, особистісного ставлення до кризових переживань. Також недостатньо вивченим є питання духовно-психологічного ресурсу подолання особистістю життєвих криз, яка б інтегрувала духовні цінності (віра, любов, служіння, сумління, жертвність) з психологічними (усвідомлення і прийняття себе в своїй унікальності, прийняття людей в їх неповторності, поважне ставлення до власних і чужих психологічних меж, здатність брати відповідальність на себе за своє життя, спроможність любити, творити добро, бути вільним та відповідальним тощо). Зазначена тенденція проявляється в особистості ще у батьківській родині, тому родинна детермінація є ключовим простором для формування людської особистості і розвитку здатності долати кризи. Водночас ця здатність забезпечується, в першу чергу, психолого-педагогічними чинниками, які дозволяють особистості оволодівати потенціалом самореалізації.

Попри значні доробки з питань кризового розвитку і кризового досвіду особистості, вплив психолого-педагогічних чинників родинної детермінації на здатність особистості конструктивно проходити життєві кризи потребує не тільки деталізації, але й проведення фундаментальних досліджень. Саме тому тема дисертаційної роботи Людмили Михайлівни Гридковець «Психолого-педагогічні чинники родинної детермінації особистісних криз» є актуальною і важливою для подальшого розвитку психологічної науки, а з огляду на її недостатню вивченість, теоретично і практично значущою.

Дисертація Л.М. Гридковець є прикладом успішного поєднання теоретичної і практичної науково-дослідної роботи. В ній чітко визначено мету,

завдання, об'єкт, предмет, а в її структурних складових – розділах логічно представлено результати дослідження.

З метою розкриття суті досліджуваної проблеми, у роботі подано результати аналізу наявних на сьогоднішній день у психології підходів до вивчення особистості, що відображають духовну, генетичну, аксіологічну, фрактальну сутність життєдіяльності людини, дано визначення особистісної кризи, родинної детермінації, психолого-педагогічним чинникам. Особливої уваги заслуговує розгляд духовної складової життєдіяльності людини, проведення порівняльного аналізу теологічної та психологічної моделі життєконструювання особистості та обґрунтування їхньої поєднаності у сфері життєвих виборів особистості.

Представлене життєконструювання особистості через розгортання її психологічної культури та внутрішньої свободи (від екзистенційної та ентелехійної до трансцендентної) демонструє велике значення духовного компоненту не тільки у здатності особистості долати кризи, але й у їх профілактиці. Цілком слушно у роботі акцентується на різновекторній спрямованості дії психолого-педагогічних чинників. Якщо у психологічній науці більш звично розглядати конструктивну дію психолого-педагогічних чинників, то в рецензованій роботі констатується, що зазначені чинники можуть мати не тільки позитивну спрямованість, але і негативну, яка проявляється в гальмуванні психологічного розвитку особистості, або її фіксації на деструктивних моделях поведінки та життєвих сценаріях. Представлена авторкою понятійна реконструкція проблематики психолого-педагогічних чинників родинної детермінації особистісних криз на основі психо-біо-соціально-духовно-онтологічної моделі забезпечило комплексне наукове розкриття складових потенціалу особистості у її конструктивній взаємодії із кризовим досвідом.

Особливої уваги заслуговує аналіз кризового досвіду особистості від пренатального до похилого віку. Вперше здійснена реконструкція позитивних та негативних наслідків проживання особистісних криз людиною у процесі її

духовного розвитку, досліджено специфіку духовної кризи «темної ночі». Водночас виникає питання з приводу зарахування кризи середнього віку не до вікових криз особистості, а до криз екзистенційного характеру.

Дисертантка провела значне теоретичне дослідження трансгенераційної та інтергенераційної детермінант особистісних криз зумовлених історичною травмою, що є актуальним для українського народу, який зазнав цілої низки історичних травм, зокрема: голодомор, репресії, війни. Подано також детальний аналіз криз насильства, зокрема сексуального насильства над дорослими та дітьми та кризи залежної поведінки. Водночас, на нашу думку, варто б було подати цей аналіз в межах ідентичних до інших видів криз.

Л.М. Гридковець представила комплексний аналіз причин травмивного переживання кризового досвіду особистістю, що дозволило окреслити психолого-педагогічні чинники його профілактики. Так, авторка виділяє психолого-педагогічні чинники особистісної детермінації, психолого-педагогічні чинники родинної детермінації, психолого-педагогічні чинники суспільно-групової детермінації, характеризує їх та з'ясовує взаємовпливи; визначає специфіку поступу особистості під дією зазначених чинників в межах фрустраційного–конструктивно-мотиваційного образу майбутнього.

У роботі представлено типологічну модель психолого-педагогічних чинників родинної детермінації кризового досвіду особистості, розроблену на основі науково-теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних джерел та власних результатів пілотажних досліджень. Авторка представила не лише структуру локальних родинних зв'язків із визначенням ролі та місця кожного суб'єкта системи, а й аналізує образи представників родинної системи в народній творчості як методу типологізації традиційних міжособових комунікацій, визначено роль та місце традиційних моделей поведінки та сімейно-родинних цінностей і норм в системах взаємодії батьки-діти, чоловік-жінка, жінка-свекр, чоловік-тесть тощо. У роботі представлено психолого-педагогічні чинники батьківського ставлення як любові акцентованій на дитині, та джерела психологічного потенціалу особистості у профілактиці та

подоланні особистісних криз, визначено роль та місце узгодженості цінностей в сімейній та родинній системах особистості, а також виокремлено результати наукових досліджень щодо специфіки впливу на особистість з боку батьків, сіблінгів, родичів, роду. Дисертанткою здійснено аналіз дії чинників інтергенераційних та трансгенераційних передач у структурі родинної детермінації особистісних криз, визначено характер продукування кризового досвіду особистості в межах родинної системи, описана типологічна модель дії психолого-педагогічних чинників родинної детермінації життєконструювання через взаємовплив психолого-педагогічних чинників конструювального, стратегічного та функціонального планів.

Особливої уваги заслуговує виклад концептуально-методичних засад емпіричного дослідження наслідків впливу психолого-педагогічних чинників родинної детермінації на кризовий досвід особистості. Зауважимо, що емпіричне дослідження здійснювалося дисертанткою протягом багатьох років і має полівимірний характер. Основний акцент в дослідженні ставиться на якісному аналізі досліджуваних процесів, в якому використана значна батарея валідних методик, які дозволили з'ясувати результат впливу психолого-педагогічних чинників родинної детермінації на психологічне, соматичне та духовне здоров'я особистості. Л.М. Гридковець здійснено кореляційний аналіз зв'язків між чинниками стратегічного впливу на особистість як такими, що забезпечують та результативність у профілактиці та подоланні кризового досвіду особистості. Дослідницею визначено найдієвіші чинники у різних кризових групах в період проживання особистісних криз, виявлено кореляційні зв'язки за дослідницькими векторами: трансгенераційного впливу, інтергенераційного впливу, особистісного сприймання та ставлення, а також досліджено вплив ранньої деприваційної травми та наявності абортативного сценарію в родинній системі на здатність особистості долати кризи. На основі емпіричного дослідження дисертантом визначено специфіку фонового та цілеспрямованого впливу на кризову особистість, що забезпечується психолого-педагогічними чинниками родинної детермінації.

У дисертації виокремлено складові цілеспрямованого впливу психолого-педагогічних чинників родинної детермінації на профілактику та подолання особистісних криз в позародинному оточенні. Так, дослідницею представлено характер та специфіку дії прямого (безпосереднього) та опосередкованого впливу психолого-педагогічних чинників за трьома темпоральними модусами: минуле, теперішнє та майбутнє, де чинники прямого впливу забезпечують безпосереднє формування особистості в освітньому та реабілітаційному процесах, а чинники опосередкованого впливу забезпечують зміни у характері впливу родинної детермінації. Розроблені авторкою на основі запропонованої психолого-педагогічної моделі профілактики та подолання кризового досвіду особистості прикладні тренінгові, освітні та реабілітаційні програми мають практичне значення і можуть бути використані психологами, педагогами, соціальними працівниками в тренінговій, консультативній та профілактичній діяльності. Розроблені дисертанткою психологічні рекомендації для батьків щодо профілактики кризового досвіду у дітей можуть бути використані у формі соціальних листівок.

У висновках подано результати дослідження, які логічно відображають алгоритм з'ясування кожного з поставлених завдань та переконливо доводять їх цілковите вирішення. Отримані результати теоретичного та емпіричного дослідження психолого-педагогічних чинників родинної детермінації особистісних криз можуть бути використані як в умовах викладання навчальних дисциплін, зорієнтованих на фахову підготовку психологів, соціальних працівників, педагогів, зокрема: «Вікової психології», «Психології сім'ї», «Реабілітаційної психології», «Психології травмівного досвіду», «Практичній психології», «Основ психологічного консультування» та ін.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалась методологічною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження, апробованим методичним інструментарієм, відповідністю використаних методів об'єкту, предмета, завданням дослідження, застосуванням математичних методів обробки емпіричних даних.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, зокрема, були обговорені на науково-практичних конференціях та семінарах міжнародного та всеукраїнського рівня, як також ґрунтовно викладені у 60 публікаціях, зокрема - у двадцяти вітчизняних наукових фахових виданнях у галузі психології.

Автореферат дисертації відповідає вимогам щодо підготовки докторських дисертацій, повною мірою відображає структуру, основний зміст, результати та висновки дисертаційної роботи й дає цілісне уявлення про неї. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними.

Водночас вважаємо за необхідне зробити певні зауваження:

1. Високо оцінюючи рівень якісного та кількісного аналізу одержаних емпіричних даних дослідження, дисертантці слід було більше приділяти увагу аналізу соціально-психологічних механізмів, які опосередковують родинну детермінацію психолого-педагогічними чинниками особистісних криз.

2. При аналізі кризового досвіду особистості пов'язаного із сексуальним насильством та залежною поведінкою дисертантом здійснена надмірна деталізація цих криз. На нашу думку, варто б було подати більш загальний аналіз криз зумовлених цим травмівним досвідом.

3. У четвертому розділі, на нашу думку, недоцільно було виносити у Додатки оцінні критерії емпіричного дослідження, оскільки вони є базовими для комплексного розуміння цілісності дослідження.

5. Робота була б значно довершенішою, якби більшою мірою було представлено не тільки кількісні показники розподілу оціночних критерії у вибірці, а презентовано результати факторного аналізу.

6. Окремі місця роботи стилістично відповідають більше науковій монографії ніж традиційному стилю докторської дисертації, у роботі наявні окремі стилістичні, граматичні та технічні помилки.

Проте вказані зауваження не зменшують позитивної оцінки дисертаційного дослідження Л.М. Гридковець. Робота містить науково обґрунтовані результати, має очевидне практичне спрямування, а її зміст

логічно, системно та цілісно відображає вирішення поставлених завдань та досягнення мети дослідження.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація «Психолого-педагогічні чинники родинної детермінації особистісних криз» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, відповідає вимогам, які визначені п.п. 9, 10 «Порядку присудження наукових ступенів» (постанова Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р.), а її авторка – Людмила Михайлівна Гридковець, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

завідувач кафедри психології Дрогобицького
державного педагогічного університету
імені Івана Франка,
доктор психологічних наук, професор

М.В. Савчин

М.В. Савчин

Університетський національний
центр інноваційних технологій
№ 030215/140
06 12 19